

SZILÉZIAI AUTONÓMIA 2020-BAN?

AUTONOMOUS SILESIA IN 2020?

BARANYAI NÓRA PhD-hallgató, tudományos segédmunkatárs

MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet
Közép-dunántúli Osztály

Abstract

Silesian Autonomy Movement (Ruch Autonomii Śląska), the non-governmental organisation fighting for the restoration of the 1920 autonomous status for the silesian voivodship, after the regional self-government elections in 2010 gained three electoral mandates in the elected regional body (sejmik) of the Silesian Voivodship, and plays an important role in managing the region after the coalition contract with the winner party, the Civic Platform (Platforma Obywatelska) and the Polish People's Party (Polskie Stronnictwo Ludowe). The organization's election program assigned the ultimate deadline for the restoration of the autonomous status: the RAŚ wants to reach the goal by the centenary of the granted special status, 2020. The paper describes the organisation's political, administrative and social conceptions and the movement's activities towards achieving minority rights and self-management.

1. Bevezetés

A történelmi Szilézia területén jelenleg három állam, Lengyelország, s kisebb mértékben Németország és Csehország osztozik. A Lengyelország határain belül elterülő térség közigazgatásilag három vajdaságot alkot, a nyugati területek az alsó-sziléziai vajdasághoz tartoznak, míg a keleti, ún. felső-sziléziai részen két vajdaság, az opolei, valamint sziléziai vajdaság létezik. A két világháború között Németországhoz tartozó alsó-sziléziai, illetve opolei vajdaság, valamint a Lengyel Köztársaságban autonómiát élvező sziléziai vajdaság között a földrajzi és közigazgatási elkülönülés mellett az eltérő történelmi, így társadalmi-politikai sajátosságok alapján is különbségek rajzolódnak ki, amelyek a rendszerváltás utáni fejlődést is meghatározták.

2. Felső-Szilézia újjászületése a rendszerváltás után

Az államszocialista időszakban a kisebbségeknek, a kisebbségi kultúrának nem tulajdonítottak jelentőséget, így a rendkívül összetett regionális identitással rendelkező felső-sziléziai társadalomról való politikai, kulturális, tudományos párbeszéd is csak a rendszerváltás után indulhatott meg. A kulturális és etnikai tégelyként is meghatározható térség népességének sajátos identitását a rendszeres határváltoztatások, az ennek következményeként fellépő állandó „idegenéret”, olykor az állami társadalmi és megbélyegzés alakította.¹ A kilencvenes években az erős felső-sziléziai kulturális identitás mentén két, egymástól élesen el nem különíthető irányzat alakult ki: az egyik irányzat a sziléziai nemzeti-ség és nyelv elismertetéséért folytat küzdelmet, míg a másik a Szilézia számára 1920-ban biztosított autonómia visszaállítását tűzte ki céljául.²

A nemzetiségi alapon érvelő irányzat tevékenységét a többségi lengyel társadalomtól társadalmilag és nyelviileg eltérő sziléziai népesség állami elismeréséért folytatott, csaknem két évtizedes küzdelemként értékelhetjük. 1995-ben a Mozgalom Sziléziai Autonómiájáért (RAŚ) a katowicei vajdasági bíróságnál bejegyeztette a Sziléziai Nemzetiségű Emberek Szervezetét, amit végül a fellebbviteli, majd legfelsőbb bírósági ítélet semmissé tett, mondván, a sziléziaiak nem tekinthetők nemzeti kisebbségnek, csupán etnikai csoportnak. Az európai bíróságokat is megjárta végül az Emberi Jogok Európai Bíróságának azzal a megállapításával zárult, hogy a lengyel államnak a kétoldalú szerződések alapján az elismert nemzetiségeken kívül eső etnikai csoportok számára is biztosítania kellene a bejegyzés lehetőségét.³ A lengyel állam az alkotmánybírósági,⁴ illetve az európai bírósági irányutatások ellenére a 2004-ben elfogadott kisebbségi törvényben⁵ a sziléziaiakat sem az etnikai kisebbségek, sem a regionális nyelvek között nem említi. A meglepő állami döntést tovább bonyolítja az a tény, hogy a 2002-es népszámlálás eredményei alapján a sziléziai vált a legnagyobb kisebbségi csoporttá Lengyelországban (több mint 173 ezren vallották magukat sziléziaiaknak).

1. térkép. Szilézia a jelenlegi országhatárok alapján

(Forrás: <http://www.tr62.de/maps/Silesia-2000.html>)

Map 1. Silesia according to current national boundaries

A sziléziai identitás kialakulásának a korábban említett okok mellett a rendszerváltás utáni időszak is meghatározó eleme. A német állam 1993-ig tömegesen biztosított állampolgárságot és útlevelet a lengyelországi német nemzetiségűek számára, s ez a felső-sziléziai társadalmon belül – a kedvezményezettek és a lehetőségből kimaradók között – feszültséget teremtett, amit a térségben hagyományos nehézipar hanyatlása, a bányák és

gyárak bezárása, s a nagy méreteket öltő munkanélküliség megjelenése tovább súlyosbított. A gazdasági szerkezetátalakítási válsággal inkább sújtott sziléziai vajdaság lakossága alkotja a sziléziai kisebbség magját, akik között jelentős a német állampolgárság megszerzésének lehetőségétől elesettek száma.⁶ A sziléziai identitás sajátos jellegét árnyalja az otthoni nyelvhasználat, amely igen vegyes képet mutat az önmagukat sziléziaiak vallók körében: 77 százalékuk kizárólag a lengyel nyelvet használja családi körben, további 16 százalékuk sziléziai nyelven, öt százalékuk a németül beszél. Az összes sziléziai nyelvet használónak (56 643 fő) azonban csak mintegy 52 százaléka vallja magát e kisebbségi csoportba tartozónak, jelentős számban használják e nyelvet a lengyel (35%), valamint a német nemzetiségűek (13%) is. A sziléziai mozgalmak sikerének is tekinthető a 2011-es népszámlálás egyik újdonsága, amely szerint a nemzetiségre és etnikumra vonatkozó két kérdés folyamán a bejegyzett kisebbségeken túl egyéb csoportok megjelölésére is lehetőség nyílik.⁷ A sziléziaiak abban bíznak, hogy a 2002-es eredményhez képest az idei népszámlálás során létszámuk megháromszorozódik,⁸ azonban feltehetőleg ez sem lenne elegendő ahhoz, hogy az állam – jelentős többletjogosítványokkal rendelkező (pl. állami támogatások, parlamenti képviselő) – kisebbségként elismerje őket. A témával kapcsolatban folyt tudományos (antropológiai, nyelvészeti) vizsgálatok eredményei alapján, de akár a népszámlálási adatok tükrében is belátható, hogy a sziléziaiak nem egy közös gyökerekkel, hanem sokkal inkább területi, regionális identitással rendelkező csoportot alkotnak, amelynek éppen etnikai, nyelvi sokszínűségében rejlik a különlegessége.

A másik irányzat, a két világháború közötti autonómia eszméjéhez visszanyúló RAŚ – bár támogatja a kisebbségi jogokért folytatott küzdelmet, s népszámlálás során is kampányolt a sziléziai nyelv és a nemzetiség mellett – láthatóan felismerte azt, hogy még egy hatszázezer létszám is csupán mindössze a felső-sziléziai népesség 10 százalékát adná, s ez az arány mindenképpen kevés lenne egy nemzetiségi, etnikai alapon szerveződő autonómia megalapozásához. Ennek megfelelően a szervezet által korábban képviselt etnoregionális és nosztalgikus érvelést a lengyel állam modernizálásának, a decentralizáció kiteljesítésének elképzelése váltotta fel. A szervezet célja a jelenlegi centralizált állam megváltoztatása, a területi hatalommegosztás átszervezése, a regionalizált unitárius állam megteremtése, nem titkoltan részben abból a célból, hogy a központi költségvetéstől való függést a helyben képződött adók többségének visszaosztásából eredő önellátás és önálló gazdálkodás váltsa fel.⁹ Az elképzelés további lényeges eleme, hogy nemcsak Felső-Szilézia, hanem az ország többi vajdasága, térsége számára is megoldási alternatívát nyújt a jelenlegi rendszer megváltoztatására, bár valószínű, hogy a látszólag megváltozott érvelés mögött továbbra is csupán a korábbi autonómia utáni nosztalgia húzódik meg, ám kétségtelenül elfogadhatóbb, akár az állammal folytatott párbeszéd során is alkalmazható formában.

3. A RAŚ szervezeti fejlődése: társadalmi szervezetből regionális párt

A 2010-es helyi, járási és regionális önkormányzati választásokat megelőző kampány során – mely egybeesett a Szilézia számára biztosított autonómia 90. évfordulójával¹⁰ – a RAŚ meghatározta azokat a célokat, amelyeket a sokat hangoztatott autonóm státusz visszaszerzése mellett a sziléziai és az opolei vajdaság területén az elkövetkezendő években el kíván érni. A szervezet elsődleges feladatának a felső-sziléziai vajdaságok valódi, az országos pártoktól független politikai képviselőtének megteremtését tartotta, amely természetesen a helyi és a regionális ügyekre fekteti a hangsúlyt, s védi a régió érdekeit. A választási kampány főbb elemei az oktatás, ezen belül is a regionális oktatás, a kultúra, illet-

ve a kulturális örökség, valamint az infrastruktúra, s a közösségi közlekedés témakörei köré összpontosultak. A választási kampányban természetesen kiemelt szerephez jutott az autonómia kérdésköre is, azonban ennek tartalmi elemei helyett csak az önkormányzatiság szempontjából lényeges vonásait hangsúlyozták. A helyi önkormányzatok megteremtésének huszadik évfordulója kapcsán az önkormányzati reform befejezését sürgették, melynek végső stádiuma megítélésük szerint az autonóm vajdaságokból álló, decentralizált, illetve regionalizált állam létrehozása lesz. A közigazgatási reform végrehajtását, így az autonóm Felső-Szilézia megteremtését 2020-ra tűzték ki.

A regionális önkormányzati választásokra a szervezetnek sikerült a sziléziai vajdaság minden egyes választási körzetében képviselőjelöltet indítania, s sikeres volt a jelöltállítás több település polgármesteri címéért, valamint a helyi és a járási önkormányzati testületi tagságért folytatott küzdelemben is.

A 2010. november 21-én megtartott regionális választásokon elért eredményei alapján a RAŚ a 2006 óta eltelt négy évben jelentős előrelépést könyvelhetett el, s támogatottsága a sziléziai vajdaságban több mint kétszeresére nőtt.¹¹ A vajdasági önkormányzati választásokon összességében az érvényes szavazatok 8,62 százalékát megszerző szervezet a korábbi eredményeitől eltérően 2010-ben képviselőhöz jutott a vajdasági szjejmikben. A három mandátumot a katowicei, a rybniki és a chorzówi választókerületben, azaz a vajdaság központi területein sikerült megszereznie a RAŚ-nak, míg az északi és a déli választókerületekben a szavazatszám növelése mellett is csak kisebb mértékben növekedett a támogatottság. Ez az eredmény összességében azonban a szervezetet a nagy országos pártokat, így a Polgári Platformot (PO), a Jog és Igazságosságot (PiS) és a Demokratikus Baloldali Szövetséget (SLD) követő negyedik legerősebb politikai formációjává tette a sziléziai vajdaságban, sőt, három választókerületben megelőzték még a 2004-es válság óta a korábbi formáját kereső baloldalt is.

Az önkormányzati választásokat követően a sziléziai vajdaságban a választásokon győztes PO az országos szinten is koalíciós partnerének választott Lengyel Parasztpárttal (PSL), valamint a RAŚ-sal együtt kormányozza a régiót, sőt, a sziléziai szervezet vezetését, Jerzy Gorzeliket az ötfős végrehajtó testület, a vajdasági hivatal tagjai közé is megválasztották. A RAŚ váratlan választási eredménye, politikai sikere, illetve a regionális koalícióban való részvétele országos jelentőségű eseménnyé vált, s ismét a szeparatizmus vádjától, a szervezet veszélyességétől, valamint a nagyobbik kormánypárt (PO) felelőtlen viselkedésétől lett hangos Lengyelország. Az időközben megszületett koalíciós szerződés alapelemei közé számos, a sziléziai szervezet által képviselt téma bekerült, így a regionális oktatás megteremtése, a kulturális örökség erőteljesebb védelme és népszerűsítése, az átlátható vajdasági önkormányzat tevékenység kialakítása, valamint a valódi decentralizált államért folytatott küzdelem is szerepel a megállapodásban. Kérdés azonban, hogy a kormánypártok helyi embereivel való megegyezés mennyiben könnyíti meg az országos szinttel való érdemi kommunikációt, s hogy a politikai sikertől láthatóan magabiztosabbá vált szervezet hogyan, milyen eszközökkel próbálja meggyőzni a helyi, illetve az összlegyel társadalmat az állam területi átszervezésének szükségességéről.

4. A regionalizált, autonóm vajdaságokon alapuló állam megteremtésének tervezete

Az államhatalom valódi decentralizálása, a regionális állam megteremtése a RAŚ szerint sem valósulhat meg egyik pillanatról a másikra, ezért hosszú távú menetrendet dolgoztak ki annak érdekében, hogy mind az ország vezető politikai erői, mind a társadalom

kellőképpen tájékozódhasson az elképzelés lényegéről. A szervezet meghirdette a Régiók Lengyelországa (Polska Regionów) programot, melynek első lépéseként 2012-re a poznańi Nagy-lengyelországi Unió (Unia Wielkopolan) által a kilencvenes években életre hívott, a lengyel regionális folyamatok elmélyítését szorgalmazó mozgalmakat tömörítő szervezet, a Régiók Ligája tevékenységének újjáélesztését tervezik. Az országos figyelemfelkeltés és a közélet tematizálása érdekében 2015-ben Régiók Menete (Marsz Regionów) elnevezésű demonstrációt tartanak Varsóban, melyet a reményeik szerinti sikeres népszavazás után 2019-ben az alkotmány módosítása, 2020-ban pedig a Sziléziai Autonóm Vajdaság megalakulása követ.¹²

Elképzeléseinek egyértelművé tétele érdekében a szervezet elkészítette a hatályos lengyel alkotmány módosításának tervezetét,¹³ melyben a spanyol államberendezkedés leglényegesebb elemeit felvonultató, hangsúlyozottan egységes, ám regionalizált állam képét vázolták fel. A spanyol mintát követi az autonóm vajdaságok (régiónok) szervezet- és feladatrendszerét, hatásköreit tartalmazó autonóm státútumok megalkotására vonatkozó alkotmányos szabályozás, mely megteremti a lehetőséget a különböző adottságokkal és célokkal rendelkező régiók eltérő vállalásaira, az ún. változó geometriájú decentralizáció megteremtésére. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy minden vajdaság, illetve térség számára adott a lehetőség az önállóságra, az autonómiára, azonban ők maguk döntenek arról, hogy élni kívánnak-e a lehetőséggel, s ha igen, milyen mértékben.¹⁴ A kialakítandó autonóm vajdaság belső működését szabályozó autonóm státútum tervezetét¹⁵ is elkészítette a RAŚ; a szabályozás és a tervezett regionális szervezetrendszer alapvetően a katalán mintán alapul, bár egyes elemeit tekintve – pl. kétkamarás vajdasági parlament – a lengyel hagyományokat követi. A tervezet részletesen szól az autonóm vajdaság intézményrendszeréről, közigazgatási rendszeréről és jelképeiről, azonban a régió határait – valószínűleg szándékosan – nem jelöli ki, erre vonatkozóan mindössze annyit jegyez meg, hogy a „Sziléziai Autonóm Vajdaság területét a régióval történetileg, kulturálisan és gazdaságilag egybefüggő járásként alkotják”.¹⁶ Az, hogy a RAŚ elképzelései átmetszik a jelenlegi közigazgatási határokat, egy korábban nyilvánosságra került státútum-tervezetből,¹⁷ illetve az egyes intézmények székhelyének meghatározásából válik egyértelművé. A régebbi tervezet konkrétan megjelölte a leendő vajdaság nyugati (brzeski járás) és keleti (Brynica folyó) határait, míg a jelenlegi dokumentum Opolét tenné a Sziléziai Közigazgatási Bíróság székhelyévé, s ezekből egy, az opolei vajdasággal való egyesülés révén megalakuló Sziléziai Autonóm Vajdaság rajzolódik ki. Már önmagában a két vajdaság összevonásának gondolata is számos problémát vet fel, azonban az is kérdéses, hogy a Felső-Sziléziához sem történelmi, sem földrajzi értelemben nem kötődő, a sziléziai vajdaság északi részén elterülő Czesztochowanak és térségének mi lesz a további sorsa, ugyanis erre a területre a RAŚ nem tart igényt.

5. Zárszó

A területi hatalommegosztás átszervezésére, a regionalizáció mélyítésére vonatkozó elképzelései, valamint (regionális) politikai tényezőként való megjelenése kétségtelenül más megvilágításba helyezik a RAŚ-t, miközben – feltételezhetően felismerve az autonómia-követelés zsákutcáját – maga a szervezet is változtatott taktikáján és érvrendszerén. Az ország minden egyes vajdasága számára elérhető, nagyobb területi önállóságot eredményező reformtervezet tárgyalóképes alap lehet a központi kormányzattal való párbeszéd során, különösen abban az esetben, ha a regionalizációt sürgető egyéb szervezetekkel való együttműködést sikerül újjáéleszteni. Sok múlik azon is, hogy mennyire sikerül a társa-

dalmat megismertetni a regionalizáció céljaival, várható eredményeivel, mennyire tudják meggyőzni a lakosságot, valamint a regionális elitet és a kormánypártokat a reform szükségességéről. A siker szempontjából döntő tényezőnek tűnik a felső-sziléziai társadalom megnyerése, melynek alapfeltétele az etnikai alapú való érveléstől való eltávolodás, az, hogy a sziléziaiakról ne mint sziléziai nemzetiségekről, hanem mint az adott területen élő népességről gondolkodjon a RAŚ.

Jegyzetek

1. A sziléziaiak a lengyelek szemében németek, a németek szemében lengyelek voltak.
2. Wódz, Jacek (2010): Górny Śląsk jako problem polityczny – spojrzenie socjologiczne. In: Świątkiewicz, Wojciech (szerk.): Górnośląskie Studia Socjologiczne. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice. pp. 34–51.
3. Halász Iván (2007): Nemzeti és etnikai kisebbségek és kisebbségi jogi szabályozások Közép-Európában. Kisebbségkutatás 2007/3. szám.
4. Az alkotmánybíróság is foglalkozott a sziléziaiak kezdeményezésével, s megállapította, hogy a sziléziaiak megőrizték kulturális és nyelvi elkülönültségüket, s hogy sziléziaiaknak nevezhetők a kifejezés regionális, de nem nemzeti értelmében. Bővebben lásd: Baranyai Nóra (2008): Szilézia autonómiaja – Autonómiaütközések napjainkban. Kultúra és Közösség, 2008/3 szám. pp. 22–29.
5. Törvény a nemzeti, etnikai kisebbségekről, valamint a regionális nyelvről, 2005. január 6.
6. Malloy, Tove H. (2005): National Minority 'Regions' in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics? ECMI Working Paper Vol. 24. European Centre for Minority Studies. Flensburg.
7. A kisebbségi szervezetek vádja szerint a 2002-es népszámlálás során a népszámlálóbiztosok gyakran nem jelölték be az „egyéb” kategóriákat.
8. Spis Ślązaków i Kaszubów. Rzeczpospolita, 2011. január 8. http://www.rp.pl/artikul/590596_Spis-Slajakow-i-Kaszubow-.html Letöltés ideje: 2011. 01. 26.
9. Ślązacy są narodem. Rzeczpospolita, 2010. december 8. <http://www.rp.pl/artikul/2,575947.html> Letöltés ideje: 2011. 01. 26.
10. Szilézia számára 1920-ban biztosított autonómiát Lengyelország. Az erről szóló törvény elfogadására/kihirdetésére 1920. július 15-én, az első sziléziai parlamenti választásokra 1920. szeptember 25-én került sor.
11. Az opolei vajdaság választókerületeiben – ahol a német kisebbségi politikai szervezetek támogatottsága hagyományosan erősebb – a RAŚ csak a szavazatok legfeljebb 2,2 százalékát szerezték meg.
12. Ruch Autonomii Śląska przedstawił projekt konstytucji dla regionu. Gazeta Wyborcza. 2010. 07. 15. <http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/2029020,81048,8142584.html> Letöltés ideje: 2010.08.13.
13. Projekt zmian Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. <http://www.autonomia.pl/n/konstytucja>
14. Statut Organiczny Śląskiego Województwa Autonomicznego. <http://www.autonomia.pl/n/statut-organiczny>
15. Wódz, Jacek (2010).
16. Statut Organiczny Śląskiego Województwa Autonomicznego. <http://www.autonomia.pl/n/statut-organiczny>
17. Ruch Autonomii Śląska przedstawił projekt konstytucji dla regionu. Gazeta Wyborcza.

Felhasznált irodalom

- Bieda, Marcin (2003): Naród czy polityczna gra? Kształtowanie się tożsamości regionalnej na przykładzie Górnego Śląska. http://www.socjologia.ath.bielsko.pl/prace/mbieda_slask.pdf Letöltés ideje: 2011. 01. 26.
- Halász Iván (2007): Nemzeti és etnikai kisebbségek és kisebbségi jogi szabályozások Közép-Európában. Kisebbségkutatás 2007/3. szám.
- Malloy, Tove H. (2005): National Minority 'Regions' in the Enlarged European Union: Mobilizing for Third Level Politics? ECMI Working Paper Vol. 24. European Centre for Minority Studies. Flensburg.
- Pálné Kovács Ilona (1999): Regionális politika és közigazgatás. Dialóg Campus. Budapest–Pécs. 304. p.
- Safjan, Marek (2003): Pozycja mniejszości w Polsce w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. www.trybunal.gov.pl/Wiadom/Komunikaty/20031003/20031003.pdf Letöltés ideje: 2008. 10. 27.
- Wódz, Jacek (2010): Górny Śląsk jako problem polityczny – spojrzenie socjologiczne. In: Świątkiewicz, Wojciech (szerk.): Górnoszląskie Studia Socjologiczne. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. Katowice. pp. 34–51.